

Sipos József

BETHLEN ÉS NAGYATÁDI SZABÓ 1922-ES VÁLASZTÁSI KÖRÚTJA CSONGRÁD MEGYÉBEN

Ezzel a témával még egyáltalán nem foglalkozott az országos szakirodalom¹, s a helytörténeti feldolgozások is csak érintőlegesen említik.² A téma országos és helytörténeti jelentőségét az adja, hogy bepillantást enged a nemzetgyűlésnek a kormány és az – 1922 februárjában a kiscgazdapárt kormánypárttá bővítésével megalakított – Egységes Párt általi előkészítésébe, illetve a választási kampány eseménytörténetébe.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN

1922. március 26-án, vasárnap reggel a miniszterelnök és nagyszámú kísérete vonattal érkezett Hódmezővásárhelyre. Ez volt második korteskörútjának első állomása. Azért itt kezdte a második kampánykörutat, mert 1920 nyarán itt választották képviselővé. Erre az útjára elkísérték Mayer János földművelésügyi miniszter, Nagyatádi Szabó István, parasztpolitikus, az Egységes Párt elnöke, Gömbös Gyula, az Egységes Párt ügyvezető alelnöke, több volt képviselő, Eckhardt Tibor, a miniszterelnökség sajtóosztályának főnöke, a fővárosi és a külföldi sajtó több képviselője. Ott volt Balla-Fröhlich „kinoriporter” is. (Ez azt jelenti, hogy erről az eseményről készült filmfelvétel is. Ezt a helytörténészeknek érdemes lenne felkutatni! Ugyanezt mondhatjuk a kampánykörúton készült fényképekről is, amelyből – tudomásunk szerint – még egyetlenegy sincs a Csongrád megyei múzeumokban begyűjtve.)

A pályaudvaron, ahol – a Szegedi Napló szerint – „csekély számú érdeklődő jelent meg” – Sós István polgármester és Lázár Lajos gazdasági főtanácsos, az Egységes Párt helyi elnöke üdvözölték a vendégeket. Bethlen, mint új otthonát köszöntötte a várost, amely Erdélyből való száműzetése után fiává fogadta, „visszaadta munkakedvét, bizalmát és mandátumával újra szerepet juttatott neki a politikai közéletben.”³

Az Egységes Párt népgyűlése a Kossuth téren folyt le, több mint ötezer ember jelenlétében. Lázár Dezső, az első választókerületi pártszervezet elnöke megnyitója után felkérte Bethlent programbeszédének megtartására, akit zajos éljenzéssel fogadtak. Az emelvényre kiültették a kilencvenhárom éves Kovács Józsefet, a város legidősebb emberét, aki mindig is lelkes Kossuth-párti volt és most csatlakozott az Egységes Párthoz. E választási gyűlésen ott voltak a szomszédos vármegyék főispánjai: Szegedről Aigner Károly dr. főispán, Szalay József dr. kerületi főkapitány és Sajtos Samu pénzügyigaz-

¹ Többek között lásd: Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 1991. 147.

² Például: Szeged története. 4. köt. 1919–1944. Szerk. Serfőző Lajos. Szeged, 1994. 351–352.

³ Szegedi Napló, 1922. március 28. 2.

gató. A makói delegációt Purgly Elemér Csanád megyei főispán és Petrovics György polgármester vezették. Az orosháziak küldöttsége élén pedig Csizmadia András parasztpolitikus állt. Tehát a miniszterelnöki kampánykörút lényegében az Egységes Párt Békés, Csongrád és Csanád megyei vezetőinek is találkozási lehetőséget biztosított. Valószínűleg ez is lehetetlenné tette az Egységes Párton belül ellenzékieskedő kiszagzák Hódmezővásárhelyre ekkorra tervezett gyűlésének megtartását.

Bethlen először beszámoló beszédet tartott. Ennek tartalmát azonban sem az országos, sem a szegedi napilapok nem közölték. Erről érdemes volna megnézni a hódmezővásárhelyi lapokat. A programbeszédét a miniszterelnök okos szónoki fogással így kezdte: sokan vannak, akik azt mondják: „a kormány és a [...] nemzetgyűlés nem teljesítette feladatát.” Ezt „szigorú, de nem igazságos” ítéletnek tartotta. Szerinte elsősorban a kül- és belpolitikai okok, különösen a királypuccsok, és az azt követő külföldi beavatkozások nem engedték meg, hogy „a gazdasági konszolidáció és előrehaladás munkáját oly mértékben szolgáljuk, mint ahogyan szeretnénk volna.”

A királypuccsok elhárításával – mondta – „mi megmentettük az országot attól, hogy az ellenséges tömegek ránk rohanjanak, és Csonka-Magyarországot darabokra tépjék.” Összintén megmondta, hogy az ország súlyos pénzügyi helyzetben van: „bevételeinkből kiadásainkat fedezni képesek nem vagyunk és még hosszú idő fog eltelni, amíg megfeszített és zavartalan munkával e célt elérhetjük. Mi a magunk részéről el kell, hogy menjünk a takarékosság legmesszibb határáig.” Bejelentette, hogy a feleslegessé vált tisztviselőket el kell majd bocsátani. Emellett a társadalomnak is minden területen takarékoskodnia kell. És ez mind nem elég. A kormány a többtermelés megvalósítását tűzte ki célul: egyrészt úgy, hogy az „országban megtermelt nyersterményeket mi magunk dolgozzuk fel,” másrészt, hogy „feltárjuk az országban meglévő kincseket abból a célból, hogy közgazdasági életünk fejlesztésére rendelkezésünkre álljanak.”

A miniszterelnök szerint a többtermelés politikájának a földből kell kiindulnia. A földreform végrehajtása során „nekünk arra kell törekednünk, hogy helyes kormányzati politikával a kiszagda társadalomnál a többtermelés fejlesztését lehetővé is tegyük.” Ennek első feltételének a szaktudást nevezte. Ezért gondoskodni kell arról, hogy a „népoktatás a szakoktatással kiegészüljön, ezt az egész vonalon biztosítanunk kell.” A mezőgazdasági többtermelés érdekében „nekünk a kis mintagazdaságok sorozatával kell az országot behálózunk. [...] Ugyancsak ki kell fejleszteni a mezőgazdasági érdekképviseleteket is. Abba bele kell vinni a kiszagda-társadalom „demokratikus szellemét.”

Bethlen az állattenyésztés fejlesztésének – és azon belül elsősorban a szarvasmarha erőteljes tenyésztését – parancsoló szükségességéről is beszélt. Azáltal nemcsak a gazdatársadalom, de az ország „kiviteli érdekeit és valutánk emelését is lehetővé tesszük”. A növénytermelés mellett fontosnak tartotta a kertgazdaságok, a zöldség- és gyümölcs-termelés fejlesztését, e hazai termékek itthoni feldolgozását, az Alföld fásítását és a belvizek lecsapolását, a szikes talajok megjavítását. Ezeknek törvényi vagy rendeleti szabályozását is ígérte. Lényegében tehát a kiszagdapárt demokratikus agrárprogramjának megvalósítását ígérte, amely segített volna a földnélküli és a szegényparaszatok problémáinak megoldásában is.

Beszédének következő része az iparfejlesztési koncepcióját vázolta. Először rámutatott, hogy 1921-ben „29 milliárd importunk és csak 13 milliárd exportunk volt, tehát 16 milliárd értékű áruval többet hoztunk be az országba, mint amennyit kivittünk. Ilyen

külkereskedelmi mérleg mellett valutánkat stabilizálni nem lehet.” Elmondta, hogy a behozatali mérlegünk passzivitása elsősorban a ruházati ipar gyengesége miatt van. „A pamut, gyapjú, len, kender, a selyem és egyéb szövetek terén 12–13 milliárd értékű árut importáltunk,” akkor, amikor nyers gyapjút vittünk ki és a textiliparhoz szükséges nyers terményeink a rendelkezésünkre állnak. Megígérte, hogy a kormány „olyan ipar-pártolási, iparfejlesztési és olyan új iparágakat meghonosító programot” fog elkészíteni, amely a saját nyerstermékeink feldolgozását biztosítja. E koncepciója lényegében már tartalmazta a következő évek ún. importpótló iparosításának alap gondolatát.

Elsősorban a külföldnek üzenve kijelentette: „addig, amíg a mi fejünk felett a reparáció, mint Damokles kardja lebeg, addig ebben az országban a pénzügyi konszolidáció reménye nagyon sekély.” Igaza volt, amikor megfogalmazta, hogy így sem jó költségvetési tervet, sem rendes adópolitikát nem lehet csinálni. Itt joggal említette, hogy az antant bizottsága a háborús jóvátétel fejében újabb 28 000 állat átadását követelte az országtól. Elmondta, hogy ez 700 millióba kerülne. A pécsi szénbányákból is további ingyen szénket követelnek, amit kénytelenek vagyunk szállítani. Ez 600 milliójába kerül az országnak. A békeszerződés által reánk kényszerített toborzott hadsereg is drágább, mint az újoncsozott. Ez újabb 1 milliárd többletkiadást jelent az államnak. Az antant nyakunkon ülő misszióinak ellátása szintén közel 1 milliárdjába kerül az országnak. Tehát az 1921-es évben a „trianoni szerződésnek felesleges kiadásai körülbelül 3–5 milliárd költséget” okoztak az országnak. „Én tehát a magam részéről kötelességemnek tartom erről a helyről is figyelmeztetni a győző államokat, hogy ez az ország reparációt tovább nem bír el, mi reparációt nem teljesíthetünk, mi leadtuk ezen ország területének kétharmad részét, mi többet fizettünk, mint bármely legyőzött ország. (Úgy van, úgy van.)”⁴

A külfölddel való szabad forgalom helyreállításának elmaradását három okkal magyarázta: Egyrészt, amíg a külföldi államok velünk szemben elzárkóznak, addig „lehetetlenség, hogy mi más rendszerre térjünk át.” Másrészt, amíg a „fogyasztó közönségünk, középosztályunk a világparitás piaci árait el nem bírja,” addig a külfölddel való szabad kereskedelmet nem lehet helyreállítani. A gyorsuló inflációt ellensúlyozandó a kormány állandóan javította a köztisztviselők fizetését.

Ezután a miniszterelnök elmondta: „Nagy lépést tettünk a szabadságjogok helyreállítása terén. Tovább mentünk, azon az úton, mely a társadalmi osztályok között való kibékülés politikáját jelenti. A szabadságjogok terén elhárítottuk a gyülekezési és egyesülési szabadság útjaiból azokat a korlátokat, amelyek a munkásosztály gyülekezési jogát korlátozták. A szakszervezeti szabadságjogokat helyreállítottuk, a sajtószabadság ügyét azzal szolgáltuk, hogy megszüntettük a sajtócenzúrát. Széleskörű amnesztia kiadásával lehetővé tettük, hogy polgártársaink nagy része visszanyerje szabadságát, az internálási és jelentkezési kényszert jelentékenyen enyhítettük, s részben megszüntettük a gyorsított bírói eljárást s a katorai bíraskodást a civilek fölött.” E felsorolást azért tartottuk szükségesnek, mert röviden és tényszerűen találjuk meg azokat a politikai intézkedéseket, amelyekkel az eddigi szakirodalom nem foglalkozott érdemben. Mindezek ismerete nélkül pedig érthetetlen a bethleni politikai konszolidáció és az 1922-es nemzetgyűlési választások eredményei.

Bethlen a trianoni békeszerződés 1921. július 26-án történt ratifikálása mellett, természetesen rámutatott a kormány külpolitikai eredményeire is. A velencei egyez-

⁴ Új Barázda, 1922. március 28. 1–2.

mény alapján népszavazással visszakerült Sopron és környékét említette. A második királypuccsot pedig nagyon hatásosan úgy ábrázolta, hogy „mi egy percre sem habozhattunk, midőn a nemzetet és az országot választottuk.”

A leendő kormányprogram abból indult ki – mondta –, hogy „bevételeinkből kiadásainkat fedezni képesek nem vagyunk és még hosszú idő fog eltelni, amíg [...] e célt elérhetjük. Ebben az irányban magunk is sokat tehetünk, de minden cselekvésünk hiábavaló, ha ebben a munkában a külföld és a győző országok nem segítenek.” Kifejtette, hogy a pénzügyi konszolidáció érdekében a kormány a „takarékoság legmesszibb határáig” fog elmenni. Fontosnak tartotta a többtermelés politikáját, amelynek a „földből kell kiindulnia.” De szerinte az ország „ipari állammá is kell, hogy fejlődjék.” Elérkezett az ideje és lehetősége – mondta – hogy „ipart teremtsünk, és hogy nyerstermékeinket elsősorban mi magunk dolgozzuk fel. Magyarország nem nélkülözheti ezen a téren a külföldi tőkét.” Kijelentette, hogy Budapesten olyan kereskedelmi intézményeket lehet létesíteni, amelyek segítségével a főváros és az ország is a „tranzító-kereskedelem empóriumává” változhat.

Ezután visszatért a reparációra. Emiatt – mondta – még „rendes adópolitikát” sem vagyunk képesek csinálni. Ez más téren is lehetetlené teszi az ország konszolidációját. Ezzel kapcsolatban lehetetlennek tartotta teljesíteni az antant legutóbbi követelését, hogy jóvátétel fejében az ország adjon át 28 000 darab állatot. „Amint e követelés köztudomásúvá vált – mondta – valutánk harminc százalékkal süllyedt. E reparációs követelés következtében az állami deficit milliárdokkal emelkedik. Kötelességemnek tartom erről a helyről is figyelmeztetni a győző államokat, hogy ez az ország reparációt nem bír el.”

E programbeszéd részletezése azért is érdekes és fontos, mert – mint látjuk – Bethlen már ekkor elmondta a pénzügyi és a gazdasági stabilizáció minden fontos elemét. Beszédének végén a miniszterelnök a választópolgárok támogatását kérte ahhoz a politikához, amelynek célja, ahogyan ő mondta: „a becsületes magyarok egységének megeremtése ebben az országban.”

Bethlen után Nagyatádi Szabó állott fel szólásra. Itt – egyebek között – válaszolt az őt ért támadásokra. „Én azért fogtam össze Bethlen István gróffal, mert önzetlenül és mellékcélok nélkül törekszünk az ország megmentésére.” A kisgazdák pedig legyenek meggyőződve arról, hogy „semmit sem adtam fel abból, amiért évtizedeken át küzdöttünk. [...] Azokkal kellett összefognom, akik a nemzet függetlenségét a királykérdésben megőrzik.” Elismerte: abban a pénzügyi helyzetben, amiben az ország van, „súlyos adók következnek.” De kiállt az igazságos adózás mellett. Kérte a hódmezővásárhelyi parasztságot, hogy támogassák Bethlent, de egyben figyelmeztette is őket, hogy „most sokan csinálnak kisgazdaprogramot, akik azelőtt rá sem néztek a kisgazdákra, mert meg akarják tévesztetni őket.” Nyilván a Rassay Károly által vezetett ellenzéki kisgazdapártra és az Andrásy-Friedrich-féle legitimista pártra célzott.

Ezután Szádeczky-Kardoss Lajos, egyetemi tanár – a város másik volt képviselője – mondta el programbeszédét. A Szegedi Napló szerint „történelmi előadást tartott. Mondták is a tanyaiak, hiába beszél, úgy sem választják meg újból képviselőjüknek.”⁵ Mayer János miniszter is éles szavakkal illette az antant jóvátételi követeléseit. Kijelentette: „a magyar nép tömegeit be kell hozni a kormányzásba, mert csak ezen alapulhat a nemzet jövője.” Szerinte ma már ezt vallja Bethlen is, akit az ország „legki-

⁵ Szegedi Napló, 1922. március 28. 3.

magaslóbb” politikusának nevezett.⁶ Ő az Egységes Párt létrehozását így indokolta: „A kiszagzák a nemzet gerince – mondta –, de a gerinchez végtagok és fej is kellene. Egyesülni kellett tehát az intelligenciával.” A nagygyűlést Csiky János dr. orvos felesége, Hegedüs Lóránt volt pénzügyminiszter unokahúga zárta azzal, hogy az asszonyok „rendet, nyugalmat, békét akarnak teremteni a politikai közéletben.”⁷

A nagygyűlés után a Fekete Sas szálloda dísztermében rendezett banketten Bethlen arról is beszélt, hogy őt az ellenzék a „destrukció” atyamesterének állítja be. Pedig szerinte az „ország sorsáért nemcsak a kormány, hanem az ellenzék is felelős. Ma minden szóért, amit kiejtünk, felelnünk kell.” Erre példának hozta fel, hogy Scotus Viator az egyik legutóbbi cikkében, Andrassy, Friedrich, és más ellenzéki politikusok nemzetgyűlésben elmondott beszédeire hivatkozva akarja bizonyítani, hogy a „külföldnek föl kell lépnie a magyarországi állapotok ellen. Nem destruktív-e az ilyen kritika, amely fegyvert ad ellenségeink kezébe? Én vállalom a felelősséget, azért amit teszek és mondok, de tegye ugyanezt az ellenzék is.” – mondta. Ez így igen hatásosan hangzott, de eléggé egyoldalú bírálata volt a legitimista ellenzéki párt két vezetőjének.

Nagyatádi a pohárköszöntőjében azt hangsúlyozta, hogy ő már részt vett olyan kormányban, amely „mindent megtett az antant kedvéért, az eredmény a Vyx-féle jegyzék volt.” E gondolatával erősítette Bethlennek azt a határozott álláspontját, hogy most nem szabad engedniük az antant újabb követeléseinek. Gömbös Gyula az ellenzék állításaira reagálva cinikusan ismét azt hangoztatta, hogy az Egységes Pártnak nincs szüksége erőszakos eszközökre. Ugyanakkor kijelentette: a fajvédelmi politika önvédelmi politika, amelyhez mindenkinek joga van.

A bankett után a városházán díszközgyűlés volt, ahol a polgármester díszpolgári oklevelet adott át a miniszterelnöknek, aki ebből az alkalomból a város közművelődési céljaira 20 000 koronás alapítványt tett. Ezután a miniszterelnök a Gazdasági Egyletbe, majd a Kaszinóba, aztán az Iparos Egyletbe és végül a Kereskedelmi Egyletbe látogatott. Az első helyen a lakástulajdonosok küldöttsége nyújtott át neki egy emlékiratot, amelyben kérték a „lakásforgalom szabadságának helyreállítását.” Bethlen biztosította a küldöttséget, hogy ezen a területen is a „fokozatos lebontás elvét fogja követni, s a legközelebb megjelenő lakásrendeletben ez már érvényesülni fog.” Tehát csak fokozatos engedményeket ígért a háztulajdonosoknak, mert tudta, hogy az adott pénzügyi körülmények között az állam nem engedheti meg a lakásforgalom teljes szabadságát, mert az tovább növelné az inflációt és a szociális feszültségeket.⁸

TELEKI, AZ ANTISZEMITIZMUS ATYJA?

A miniszterelnök különvonata március 26-án este, zuhogó esőben érkezett Szegedre. Ennek ellenére az állomáson a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete várta katonás sorokban és éljenezte meg. Bethlen este nyolc órakor a Kass Szállóban – Aigner Károly dr. főispán kezdeményezésére és jelenlétében – fogadta a szegedi zsidó hitközség küldöttségét. (A Szegedi Napló szerint e találkozó előzménye volt, hogy a város főispánja már korábban is folytatott titkos tárgyalásokat a szegedi zsidóság

⁶ Új Barázda, 1922. március 28. 1.

⁷ Szegedi Napló, 1922. március 28. 3.

⁸ Új Barázda, 1922. március 28. 2.

néhány exponált vezetőjével, a kormány hivatalos jelöltje, gróf Teleki Pál érdekében.) Annak vezetője Biedl Samu dr. hitközségi elnök volt, tagjai Bokor Adolf és Wimmer Fülöp. A kihallgatáson Biedl Samu üdvözölte a miniszterelnököt, majd kijelentette: „a szegedi zsidóság érzi és tudja, hogy békében is, háborúban is teljesítette az ország iránti kötelességét, sem a forradalomban, sem a diktatúra ideje alatt semmi bűnt nem követett el, sőt éppen ő szenvedett a legtöbbet. Éppen ezért tiszta és nyugodt lelkiismerettel, őszintén megmondja, hogy kilépnék a küzdőtérré az ország javára és minden szélsőségtől menetes polgári kormányzatot kívánnak. Önérzetüket és becsületüket azonban nem áldozhatják fel, és nem hajlandók együttműködni azokkal, akik az ő romlásuk árán keresik az ország boldogulását.” Bethlen válaszában hangsúlyozta: „sohasem nézte, ki milyen vallásfelekezethez tartozik, és hogy melyik párt keretei között teljesíti hazafias kötelezettségét. Teljes társadalmi és felekezeti kibékülés a programja, de ezt csak lépésről-lépésre lehet megvalósítani és az ellentétes gondolkodású elemeket összehozni.”

A kihallgatás után a miniszterelnök elbeszélgetett a küldöttség tagjaival. Megkérdezte tőlük, hogy ismerik-e a kormány álláspontját Teleki jelöltségét illetően? A küldöttség tagjai kijelentették: „Teleki Pál gróffal szemben, akit faji elmélete alapján az antiszemitizmus atyjának tartanak, élesen síkra fognak szállni.” Bethlen védelmébe vette Telekit mondván, hogy „ő távol áll minden szélsőséges akciótól és a faji elméletet csak tudományos alapon csinálja.” Azt is hangoztatta, hogy külpolitikai szempontból fontosnak tartaná Teleki részvételét a parlamentben és ehhez kérte a szegedi zsidóság támogatását. A küldöttség azonban kijelentette: álláspontjától nem tér el és eltávozott.⁹

Ez az érdekes beszélgetés két dolgot is megmutatott: egyrészt, hogy mit gondoltak a szegedi zsidóság vezetői és Bethlen Teleki Pál faji elméletéről. Másrészt azt, hogy Bethlen sikertelenül járt közben a szegedi zsidóság vezetőinél Teleki érdekében, aki egyébként 1920-tól már Szeged első kerületének nemzetgyűlési képviselője volt.

A miniszterelnök gróf Teleki Pál képviselősege érdekében a szegedi zsidóság vezetői körében kifejtett sikertelen próbálkozása országos visszhangot keltett. Arról tájékoztattak az olyan országos liberális lapok is, mint a Világ és Az Újság. Ez utóbbi például március 29-én még vezércikkében is foglalkozott az esettel, azon belül elsősorban a miniszterelnök azon kijelentésével, hogy Teleki nem szélsőséges elem, hanem tudományos alapon antiszemita és külpolitikai szempontból is szükség van rá. Erről ezt írták: „Attól tartunk, hogy a magyar antiszemitizmust külföldön a Teleki tudományos alapja sem teszi elfogadhatóbbá. Ellenben ő a külpolitikai nélkülözhetlenségébe antiszemitizmusát föltétlenül belevinné, éppen mert tudományos alapú meggyőződés. A konjunktúrás, a temperamentumos inkább fékez, számít és kormányozza színvallását, mint a becsületes tudós.”¹⁰

Március 30.-án a Szegedi Napló is visszatért az ügyre. A „Miről tárgyalt a miniszterelnök a szegedi zsidó küldöttséggel?” című cikkben a küldöttség egyik tagja Wimmer Fülöp is nyilatkozott. Erre azért volt szükség, mert a cikk szerint egyes lapok azt állították, hogy a szegedi zsidó hitközség vezetői felajánlották a szegedi zsidóság támogatását a kormány részére, ha Teleki Pál gróftól visszaléptetik és helyette egy régi munkapárti politikust jelölnek az első kerületbe. A cikk ezt a beállítást téves vagy

⁹ Az Újság, 1922. március 28. 3. és Szegedi Napló, 1922. március 28. 3–4.

¹⁰ Az Újság, 1922. március 29. 1.

tudatos ferdítésnek minősítette! Hiszen, mint írta: „Wimmer Fülöp egyik vezérférfia a Bárczy-féle pártnak,” Bokor Adolfnak pedig jelentős szerepe volt a szegedi liberális tábor megszervezésében. Wimmer pedig nyilatkozatában egyértelműen kimondta: a küldöttség megrendelt küldöttség volt! A miniszterelnök úr »le akart bennünket szerezni Teleki Pál gróf érdekében és ezért Aigner Károly dr. főispán úr közbejöttével kihallgatáson fogadott bennünket. A kísérlet kudarcot vallott.«¹¹

A SZEGEDI KAMPÁNYBESZÉDEK

Március 26-án este kilenc órakor Pálffy Dániel a II. kerület volt képviselője vacsorát adott Bethlen és kísérete tiszteletére. A miniszterelnök korán nyugovóra tért. Nagyatádi Szabó és egyik hűséges híve Berky Gyula azonban hajnalig szórakozott. Utóbbi éjszaka kiesett a kocsiból. Így ők nem is vettek részt a másnap délelőtti programokon.

Másnap reggel, – hétfőn – az egyetem Bocskai internátusának felavatása a miniszterelnök jelenlétében történt meg. Aztán Aigner főispán villásreggelit adott, majd tíz órakor a Tisza Szálló dísztermében került sor az Egységes Párt nagygyűlésére. A hétköznapi munkaszünetet rendeltek el a városházán, de felvonultak a vasutasok és a pénzügyigazgatóság tisztviselői is. A Szegedi Napló szerint e „független választópolgárok” lelkes fogadtatásban részesítették a miniszterelnököt és kíséretét. A Szeged szerint a közönség 75 százalékát tisztviselők képezték, 25 százalékát pedig liberális polgárok és szociáldemokraták.¹² A nagygyűlést Kelemen Béla nyugalmazott miniszter nyitotta meg. Bethlen kifejtette, hogy a „nemzet talpra fog állani.” A legitimisták azon állításával szemben, akik azt hangoztatták, hogy a választások a királykérdés eldöntésének jegyében fognak lefolyni, kijelentette: „a királykérdés eldőlt, mert mi nemzeti királyságot akarunk. [...] Nem kérünk mi sem az Osztrák-Magyar Monarchiából, sem a Duna-konföderációból.” De a közös vámterület létesítéséből sem, mert ez „gazdasági érdekeinkkel nem egyeztethető össze.” Ez persze szerinte nem jelenti azt, hogy a szomszédos államokkal ne akarnánk kereskedelmi szerződéseket kötni. Sőt! Ellenkezőleg, „mindent el kell követnünk, hogy a nemzetközi kereskedelem forgalmának szabadságát helyreállítsuk az egész vonalon.” E gondolatok mutatják, hogy Bethlen ekkor még bízott a szabad kereskedelem helyreállíthatóságában és annak előnyeiben. Ez – mint tudjuk – már nem fog bekövetkezni.

Bejelentette: nem közjogi kérdésekkel kell foglalkozni, hanem „réalpolitikát kell követnünk,” mert „erre van szüksége a nemzetnek.” Az Egységes Párt megalakításával a célunk, – mondta – hogy „ebben az országban keresztény nemzeti demokrácia létesüljön. Szükség van arra, hogy minden társadalmi osztály, [...] részt vegyen a közügyek intézésében. Elmúlt az az idő, amikor hatalmi szóval többséget lehet teremteni. Keresztény demokráciát akarunk, mert elég volt a materialista tanokból.” E gondolatait tetszéssel fogadta a nagygyűlés közönsége.¹³

Bethlen a kormányt keresztény oldalról ért kritikával is foglalkozott. Nevezetesen azzal, hogy a kormány 1921 decemberében megegyezett az MSZDP vezetőivel, és ez „balra csúszást” jelent. Itt egy hang bekiabált: „Elég baj volt!” Erre Bethlen

¹¹ Szegedi Napló, 1922. március 30. 5.

¹² Uo. és a Szeged, 1922. március 28. 1–3.

¹³ Új Barázda, 1922. március 28. 1–2. és a Világ, 1922. március 28. 4.

így válaszolt: „Nem volt ez balra csúszás, mert hiszen én sohasem hirdettem sem a munkáselnymást, sem a felekezeti elnyomást semmiféle téren. Én a magam részéről a jogegyenlőséget hirdettem mindig, a jogegyenlőség elvének alapján állok és fogok állni minden körülmények között. (Tetszés.)” A miniszterelnök hangoztatta, hogy a szociáldemokrata párttal való megegyezés létesítésénél a „társadalmi egység létesítése volt az ok. Ez nem jelenti azt, hogy mi bármiféle destruktív osztállyal kezdet fogunk. Politikai téren ellenfelek maradunk minden olyan törekvéssel szemben, amely nem áll azon az alapon, mint mi. Szükségünk van a társadalmi egységre, minden társadalmi osztály jogosult arra, hogy részt vegyen a politikai életben. Mi nem kérünk a jogtalan népből, legyen ebben az országban mindenkinek joga, de a joggal minden rendezett államban kötelességek is járnak. A kötelezettségeket azonban csak azoktól lehet megkövetelni, akik az államban egyforma szabadsággal és jogegyenlőséggel bírnak.”¹⁴

Ehhez persze hozzátette: „Ne legyenek itt társadalmi osztályok politikai téren vezetőik, mert minden társadalmi osztály egyformán jogosult arra, hogy a politikai életben részt vegyen, és vezető szerepet játsszék.” Ismételten hangsúlyozta, hogy ők a társadalmi osztályok közötti békét és megegyezést keresik. A vidéki nyílt választójog kérdésében sincs – szerinte – jogfosztásról szó, hiszen „ez lesz a legelső választás, melyen az ipari munkásosztály és a szociáldemokrata párt is részt vehet.” Ez a csúsztatás is jellemző volt Bethlenre! Az országos lapokkal szemben a Szegedi Napló itt azt is kiemelte, hogy a miniszterelnök elismerte: a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján „ebben az országban parlamenti konszolidációt soha, senki nem tudna teremteni.”

Végül hangulatot igyekezett teremteni Teleki Pál gróf mellett: aki bár nem tartozik az Egységes Párthoz, mégis ajánlotta képviselőnek. Mint ama férfiak egyikét, akik a „nemzetnek hasznot hoztak, akik a nemzetet méltóan képviselték.”¹⁵ Bethlen Szegeden elmondott programbeszéde is azt bizonyítja, hogy abban is a kül- és belpolitikában jelentkező legjelentősebb problémákkal foglalkozott. Azokra ígért racionális és kompromisszumos megoldási lehetőségeket. Igaz, hogy ezek elsősorban a hagyományos uralkodó osztályoknak kedveztek! Ez is hozzájárult politikájának sikeréhez. E sikert egyelőre fokozta Nagyatádi és Gömbös támogatása. Az előbbi a parasztság, az utóbbi pedig a szélsőjobboldali nézeteket valló dzsentri-katonatiszti és hivatalnoki rétegek támogatását biztosította a kormány számára. Ez utóbbi azonban csak úgy volt lehetséges, ha Gömbös belső meggyőződését hirdethette. Ez történt Szegeden is.

A miniszterelnök után Gömbös beszélt. Ő a bevezetőjében politikailag szegedinek vallotta magát, mert 1919 nyarán a városból indult a „nemzeti regeneráció munkája.” Szerinte akkor Szegeden alapozódott meg a fajvédelmi gondolat, amely önvédelmi harcot jelent. Kijelentette: a forradalmak elmúltak, most az építés munkája következik. Ezután hosszas külpolitikai fejtegetésbe bocsátkozott, amely – lényegében – követte a miniszterelnök Hódmezővásárhelyen kifejtett irányvonalát. Beszélt a „balga Ausztriáról” és a tengeri kijáratot számunkra nem biztosító Jugoszláviáról. A magyar külpolitika alapelveinek a „független állameszmét” tekintette. Majd kijelentette: ebben a helyzetben „a mi politikánk most nem lehet más, mint csendesesen várni és erőt gyűjteni.”

¹⁴ Szegedi Napló, 1922. március 28. 1.

¹⁵ Világ, 1922. március 28. 4

A belpolitikai kérdéseknél foglalkozott a királypuccsal: a királykérdést nem tekintette aktuálisnak. A legitimista és a liberális pártok választási szövetségét „természetellenesnek” minősítette, mert annak „nem lehetnek ideáljai, csak öncéljai.” A tisztviselőkérdésnél szükségesnek tartotta, hogy a kormányzat számára olyan „apparátus álljon rendelkezésre, amely a központi akaratnak engedelmessé, annak minden rendeletét és törvényét az óramű pontosságával végrehajtsa.” Ezzel együtt elismerte, hogy a kormánynak segíteni kell a tisztviselők anyagi helyzetén.

Gömbös fanatikus pártembernek mondta magát, kiemelte a „keresztény agrárgondolat jelentőségét.” Politikai és gazdasági szempontból azt átütő erejűnek minősítette. Kijelentette: „A keresztény agrárgondolatot a zsidóság sem veheti el tőlünk, mert mi ebben nem vallásfelekezeti, hanem fajvédelmi gondolatot látunk. Minden független állami életet élő fajnak, faji életet kell élnie, ezt éppen a zsidóság veheti tőlünk zokon, mert a zsidók fajvédelmi szempontból tökéletes életet élnek. Ez a gondolat „nem jelenti az elnyomást, csak az erőviszonyok igazságos elhelyezését.” Fajvédelmi szempontból a földreformot is feltétlenül előnyösnek tekintette, mert azzal olyan önálló egzisztenciákat teremtenek, amelyekre építeni lehet. A fajvédelem hirdetését azért is szükségesnek tartotta, mert ő a magyar munkásban a testvérét látja, akit meg kell győzni arról, hogy „vissza kell térnie a nemzeti alapra.”

Kijelentette: „Nem nyugati kultúrát, hanem nemzeti kultúrát akarunk. Olyan erőpotenciált kell gyűjteni, amely automatikusan szét fogja törni bilincseinket. A helyes népnevelés útjára kell lépni, fanatikus és makacs kitartással kell, hinni a szebb jövőben.” Végül arról beszélt, tudja, hogy a városban a széthúzás nagyobb, mint a többi városban. Ennek ellenére ajánlotta Telekit, a „magyar reneszánsz kimagasló” alakját a választók figyelmébe és a liberális polgárságot kérte, hogy józanodjanak ki Bárczy Istvánból, aki Teleki ellenfeleként indult a választásokon. Gömbös beszédét a Szegedi Napló így értékelte: „A magyar fajvédelem apostola a miniszterelnökével homlokegyenest ellenkező beszédet mondott, ami azonban a kitűnő államférfiút a legkevésbé sem gátolta meg abban, hogy elsőnek gratuláljon a kormánypárt aranyzájú és szelídlelkű ügyvezető elnökének.” Ebben a gúnyos értékelésben azonban tévedett a szegedi liberális napilap, mert ez csak a látszat volt. Hiszen – mint láttuk – a miniszterelnök kortes útja minden nemcsak szervezési, de tartalmi szempontból is jó végig volt gondolva. Bethlen konzervatív-szabadelvű beszédeit kiegészítették Gömbös keresztény-agrárius és újkonzervatív-fajvédő, vagy Nagyatádi Szabó és Mayer János agrár-demokrata gondolatai.

Gömbös után Mayer János földművelésügyi miniszter beszélt: megemlékezett arról a korábbi vádról, hogy a Kisgazdapárt parasztdiktatúrát akart volna. „A Kisgazdapárt nem akart semmiféle diktatúrát – mondta –, összhangot akarunk teremteni a város és a falu között, mert egymásra vagyunk utalva és csak valamennyi társadalmi osztály egyetértése alapozhatja meg a jövőt.”

Ezután Bethlen kíséretének egyik tagja Platthy György, aki 1919 tavaszáig a Függetlenségi Párt képviselője volt, ekkor pedig a fővárosi törvényhatósági bizottságban szolgált a kurzust, éles támadást intézett Bárczy ellen: szenvedélyes adósság-csinálónak nevezte. Szerinte ő volt az, aki polgármesterként Budapestet „elzsidósította, mindig a külföldi kölcsönöket kereste és ezek a kölcsönök ma Budapestet huszonhárom milliárddal terhelik.” Végül Kószó István dr. belügyi államtitkár, Szeged III. kerületének képviselőjelöltje és Kelemen Béla beszéltek. Ők szintén Teleki támogatását

kérték az I. választókerület szavazópolgáraitól. A népgyűlés után a miniszterelnök és kísérete autóval ment ki a nagyállomásra, ahonnan 12 óra 25 perckor Szentes felé elutazott.¹⁶ Ez is jól mutatja, hogy Bethlen korteskörútja jól végiggondolt koreográfia alapján zajlott. Ez jellemezte a nap további részét is.

A MINDSZENTI, SZENTESI ÉS A CSONGRÁDI ESEMÉNYEKRŐL

A miniszterelnök és kísérete a különvonaton ebédelték és így két órakor már a mindszenti állomásra értek. Ott Szakács József dr. szegedi ügyvéd – aki az Egységes Párt mindszenti jelöltje volt – fogadta őket, támogatói körében. Ezek a választók megtagadták volt ellenzéki képviselőjüket, Andaházy-Kasnya Béla festőművészt, aki ekkor már a Rassay Károly által vezetett Függetlenségi Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt jelöltje volt. Ez persze nem ment magától! Berky Gyula, aki az Egységes Párt agrárdemokrata szárnyához tartozott, itt dicstelen szerepre vállalkozott: úgymond „felvilágosította” a mindszentieket, hogy Andaházy-Kasnya Béla mielőtt itt képviselővé nem választották volna, soha életében még nem látott parasztot. A parlamentben nem volt gyűlöltebb ember mit ő. Amíg választói reggeltől estig dolgoztak, addig ő a „Balatonban fürdött zsidó menyecskékkel.” Így aztán nem csoda, ha Berky szavait gyakran félbeszakították: „Randaházy Kasnya Béla! Orgerit!” – ilyen és hasonló kiabálásokkal. Tehát az antiszemita kártyát itt is elővették és kijátszották! És nem eredménytelenül. Ugyanis Andaházyval szemben Szakács József és emberei, illetve a közigazgatás minden ilyen és hivatali eszköz felhasználásával tud majd csak győzni.

A miniszterelnöki különvonat délután három órakor már a szentesi állomáson volt, ahol „ezrekre menő tömeg” várta. Ott Négyessy Imre dr. polgármester és Nagy Sándor alispán üdvözölte Bethlent, aki Szabó Sándor dr. főispán oldalán négyes fogattal vonult be a főtérrre. Az útvonalon zászlókat lengető iskolás gyerekek álltak és a menet a vármegye és a város címereivel ékesített diadalkapun vonult át a református templom előtti térre. Ott Pataki Imre a kisgazdapárt városi elnöke – az újkonzervatív-agrárius napilap, az Új Barázda szerint – tizezer résztvevő jelenlétében – nyitotta meg a nagygyűlést. Bethlen itt is a jelenlévők társadalmi összetételéhez igazította beszédét. Nagy tetszés közben bejelentette, hogy három dolgot akarunk: „önálló, független Magyarországot, szociális békét és politikai egységet, mert önállóság, nemzeti szabadság nélkül nincs igazi nemzeti kultúra, nincs igazi nemzeti erő.” E politikai célok is rímelték Gömbös szegedi beszédére!

Itt is hangoztatta, hogy „helyre kell állítanunk a társadalmi békét, magunkhoz kell ölelni minden társadalmi osztályt.” Ennél azonban konkrétabb dolgokat is tudott ígérni: „Az állam el van szánva arra, – mondta – hogy egyfelől becsületesen végrehajtsa a földreformot (Éljenzés.), másfelől a munkanélküli nép részére ki fogja íratni a közmunkákat, és lehetővé teszi,” hogy az aratáskor a munkásnép dolgozhasson.

Nagyatádi Szabó rámutatott: „a fogyasztóközönség érdeke, hogy a termelés szabad legyen, mert máskülönben Oroszország sorsára jutunk.” Itt az ottani borzalmas éhínségekre utalt, de lényegében az árutermelő parasztság érdekeit is védte. Mayer János földművelésügyi miniszter a városban is meglévő nagy munkanélküliség enyhítésére

---

¹⁶ Szegedi Napló, 1922. március 28. 1–3. és Szeged, 1922. március 28. 1–3.

megígérte, hogy a kormány a „vízszabályozási munkálatokat és az útjavításokat” fogja elrendelni, hogy munkát teremtsen. (A szentesi kampánygyűlésnek az volt az érdekessége, hogy bár a miniszterelnöki különvonaton ott volt Négyessy László dr. egyetemi tanár is, aki az előző ciklusban a város képviselője volt, de őt nem ajánlotta sem Bethlen, sem Nagyatádi Szabó képviselőjelöltnek. Azért mert nem is ő lesz az Egységes Párt hivatalos jelöltje a városban.)

E kampánykörutat a miniszterelnök és kísérete Csongrád városában fejezte be. Itt Bethlen ismét hangsúlyozta: „mi újjá akarjuk építeni ezt az országot, állami intézményeit, [...] és helyre kell állítani a szociális békét,” mert csakis ez biztosíthatja a gazdasági felemelkedést. ő és Mayer János is a város előző képviselőjét, Schandl Károly dr. földművelésügyi államtitkárt ajánlották képviselőjelöltnek a választók figyelmébe, mert ő „alkotni tudott és alkotni akart.” Ezzel Bethlen a hozzá mindig lojális újkonzervatív- agrárius nézeteket valló, és az Új Barázda című parasztságnak szóló napilapot is szerkesztő Schandl érdemeit kívánta elismerni.¹⁷

ÖSSZEGZÉS

A miniszterelnök Hódmezővásárhelyen elmondott programbeszédével minden országos napilap foglalkozott. Ezek közül a kormánypárti lapok – mint például a Gömbösek lapja, a Szózat és az Új Barázda hozta az elhangzott beszédeket a legrészletesebben. Természetesen a miniszterelnök, az Egységes Párt és a kormány iránti lojálissal áthatva. A liberális országos napilapok, mint a Világ és Az Újság már sokkal rövidebben és kritikusabban foglalták össze a kampányúton elhangzottakat. A Szegedi Napló – mint láttuk – részletesen hozta a Hódmezővásárhelyen és a Szegeden elhangzott beszédeket és azokat liberális alapon értékelte. Érdekes, hogy a Szeged című másik liberális napilap – amelynek akkor Juhász Gyula írta a Csevegés című rovatát – nem idézte sem Bethlen, sem a mások hódmezővásárhelyi beszédeit. A miniszterelnök ott elhangzott kormányprogramját így foglalta össze: „A jogfolytonosság helyreállítása, az ország pénzügyi szanálása, a közigazgatás demokratikus alapokra való helyezése, a többtermelés fokozása, a kereskedelem és ipar fejlesztése azok a kérdések, amelyeket a kormány feltétlenül megvalósítandónak tart.”¹⁸ Ez jól összegezte a miniszterelnök beszédének lényegét. Csak a közigazgatás demokratikus alapokra való helyezése volt tévedés!

A Hódmezővásárhelyen Bethlen által meghirdetett kormányprogramról befejezésül most már csak a Népszava két és fél hasábos vezércikkéből idézünk néhány fontos kritikát. A szabadforgalom egy évvel korábbi helyreállításáról megjegyezték: azzal „jó tízszeres drágulást” értek el. Az árak ilyen mértékű emelkedése persze az óriási inflációval volt elsősorban összefüggésben. Kifogásolták, hogy a közoktatási kérdésekről szólva Bethlen hallgatott a numerus claususról, a felvételi vizsgákról és a politikai üldözésekkel a tantestületekben végrehajtott nagyszámú eltávolításokról. E vezércikk azonban elsősorban a programbeszéd szabadságjogokról mondott részét elemezte. Rámutatott, hogy a gyülekezési és egyesülési szabadság útjában még nagy akadályok vannak. Egy „sereg foglalkozási ágának még ma is tilos a szervezkedés, szakszervezeti, gazdasági és politikai összejöveteleken még ma is ott vannak a hatóság emberei.”

¹⁷ Új Barázda, 1922. március 28. 1–2.

¹⁸ Szeged, 1922. március 28. 1–3.

A miniszterelnök amnesztiarendeletről és az internáltak számának csökkentéséről elmondott eredményekhez joggal tették hozzá: „a börtönök és a zalaegerszegi tábor még minid tömve vannak.” A rendőrségi jelentkezési kényszerről azt írták: a Mosonyi utcában még mindig ezrével kell jelentkezni teljesen büntetlen embereknek. Elismerték, hogy a kormány részben megszüntette a gyorsított bírói eljárást, azonban joggal hozzátették, hogy de egészében fenntartotta a háborús kivételes állapotot, amely pedig négy és fél éve véget ért. Az MSZDP napilapja úgy vélte, hogy „a kibontakozásnak, az új élet megkezdésének, a gazdasági fellendülésnek, az eredményes külpolitikai orientációnak alfája és omegája a közszabadságok helyreállítása, az európai állapotok teremése.”¹⁹

A Népszava kritikai észrevételei ellenzéki oldalról igazak voltak, de kormányzati szempontokból nem. Hiszen ki látott már olyan kormánypárti kampányt, ahol a miniszterelnök arról beszéljen egy programbeszédében, hogy addig mit nem oldottak meg?

Bethlen tehát a Csongrád megyei kampánykörúton is minden alkalommal lényegében a reális kül- és belpolitikai erőviszonyokból indult ki. Programbeszédei nélkülözték a demagógiát. Kormányzati és kormánypárti szempontból foglalkozott a gazdasági és társadalmi konszolidáció kérdéseivel. Hangsúlyozta a földreform végrehajtásának és továbbfejlesztésének, a szociális, a társadalmi és felekezeti béke létrehozásának szükségességét. Nem fogadta el azonban az Egységes Párt Nagyatádi Szabó által vezetett agrárdemokrata csoportjának az agrárdemokrácia követelését, helyette a keresztény nemzeti demokrácia megvalósítását ígérte. Ez lényeges, de nem koncepcionális különbség volt! Ekkor még a belpolitikai erőviszonyok alapján Nagyatádi és hívei úgy gondolhatták, hogy az agrárdemokrácia szerves része lehet a keresztény nemzeti demokráciának. Ezt a látszatot erősítette, hogy a miniszterelnöki ígéretek – mint láttuk – részben egybeestek Nagyatádi Szabó és hívei programjával.

---

¹⁹ Népszava, 1922. március 28. 1.